

УДК 336:336.77(477)

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ ВАЖЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Карпова І.В.

Харківський навчально-науковий інститут
Університету банківської справи

У статті досліджено сучасний стан продовольчої безпеки України за індексом достатності споживання окремих продуктів. Проаналізовано фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств. Визначено вплив пільгового кредитування та оподаткування на розвиток аграрного сектору економіки України. Обґрунтовано основні напрямки підвищення рівня продовольчої безпеки на основі удосконалення фінансово-кредитного механізму стимулювання розвитку АПК.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, продовольча безпека, бюджетна підтримка, пільгове кредитування, рентабельність, податки, податок на додану вартість.

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічної та політичної нестабільності в Україні єдиною галуззю, що зберігає позитивну динаміку, залишається сільськогосподарське виробництво. У 2014 р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з 2013 р. становив 102,8%, в той час, як обсяг промислової продукції зменшився на 10,7%, ВВП – на 6% [1]. Однак в аграрному секторі економіки спостерігаються структурні диспропорції у виробництві певних видів продукції та нерівномірність розвитку окремих секторів аграрної економіки, що заважає досягненню повної продовольчої безпеки. Суттєві перешкоди у збільшенні обсягів сільськогосподарської продукції та забезпеченні продовольчої безпеки створює гостра нестача фінансових ресурсів для виробничої та інвестиційної діяльності аграрних товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія та практика забезпечення продовольчої безпеки в Україні досліджується у працях вітчизняних вчених, серед яких: О.І. Гойчук [2], П.Т. Саблук, Г.М. Калетнік, С.М. Кваша, В.І. Власов, М.А. Лисак [3, 4, 5], Б.Й. Пасхавер [6] та ін. Більшість наукових робіт сконцентровано на визначенні та аналізі індексів продовольчої безпеки. Проте дослідження напрямків підвищення рівня продовольчого забезпечення не охоплюють усі аспекти, що впливають на стан продовольчої безпеки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах сучасної соціально-економічної кризи значна кількість сільськогосподарських товаровиробників відчуває суттєву нестачу фінансових ресурсів, що звужує можливості подальшого розвитку аграрного сектору економіки України та забезпечення продовольчої безпеки. Тому особливої уваги заслуговує проблема впливу фінансового стану аграрних товаровиробників на забезпечення продовольчої безпеки країни та визначення фінансово-кредитного механізму стимулювання розвитку АПК.

Метою даної статті є оцінка стану продовольчої безпеки України, визначення ролі фінансової стабільності суб'єктів господарювання у забезпеченні продовольчої безпеки та обґрунтування напрямків удосконалення фінансово-кредитних важелів у контексті реалізації агропродовольчого потенціалу України.

Виклад основного матеріалу. Продовольча проблема відноситься до найважливіших глобальних проблем сучасності, і кожна держава намагається забезпечити достатній рівень продовольчої безпеки, враховуючи особливості економічного становища, рівень розвитку аграрного виробництва, можливості отримання сільськогосподарської продукції за рахунок імпорту.

Забезпечення продовольчої безпеки є одним з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України [7]. Продовольча безпека держави – захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її життєдіяльності [8].

Аграрний сектор економіки України розвивається динамічно, збільшуються обсяги сільськогосподарської продукції, збираються рекордні врожаї зернових культур. Однак рівень продовольчої безпеки України забезпечується не за всіма складовими, рівень споживання певних харчових товарів не відповідає раціональним нормам. Більш того, за 2014 рік рівень продовольчої безпеки України погіршився. Згідно з даними звіту «The Global Food Security Index», Україна опустилася з 48-го місця у 2013 р. до 52-го місця у 2014 р. у глобальному рейтингу продовольчої безпеки, який включає показники 109 країн. У 2013 р. Україна отримала 58 балів зі 100, в 2014 р. – 56,4 бала. Глобальний індекс продовольчої безпеки, що розраховується з 2012 року, включає 28 показників, серед яких: фінансова та фізична доступність продовольства, його якість і безпека. Сильні показники України – це сприятливість умов для забезпечення продовольчої безпеки, низький рівень втрат продовольства. До основних факторів, що призводять до погіршення індексу продовольчої безпеки в Україні відносяться низький обсяг державних витрат на наукові дослідження в області сільського господарства (1 бал з можливих 9-ти) і рівень ВВП на душу населення, вдвічі менший, ніж середньосвітовий показник [9].

Стан продовольчої безпеки в Україні визначається на основі основних індикаторів, до яких відносяться: добова енергетична цінність раціону людини; достатність споживання окремого продукту; достатність запасів зерна у державних ресурсах; економічна доступність продуктів

харчування; диференціація вартості харчування за соціальними групами; емність внутрішнього ринку окремих продуктів; продовольча незалежність за окремим продуктом [10].

Найважливішим показником стану продовольчої безпеки є достатність споживання окремого продукту, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою. За останні роки споживання основних продуктів харчування в Україні збільшилося, однак якість споживання не відповідає сучасним вимогам. Спостерігається суттєва диспропорційність у споживанні окремих продовольчих товарів та невідповідність раціональним нормам (таблиця 1). Перш за все, це стосується таких товарних груп, як м'ясо та м'ясопродукти, і молоко та молочні продукти. Споживання м'яса та м'ясопродуктів у 2014 році у порівнянні з 2000 р. збільшилося на 65%, однак індикатор достатності споживання складає тільки 0,68. Аналогічна тенденція простежується і з молоком та молочними продуктами, споживання яких у 2014 році у порівнянні з 2000 р. збільшилося на 12%, але індикатор достатності споживання складає 0,59. Споживання плодово-ягідної та рибної продукції також збільшилося у порівнянні з 2000 р. (відповідно на 79% та 32%), проте індикатор достатності споживання дорівнює 0,58 та 0,56 відповідно. У 2014 році відбувається погіршення якості споживання, що викликано поглибленням соціально-економічної кризи

та різким скороченням реальних доходів населення. Порівняно з 2013 р. споживання м'яса та м'ясопродуктів зменшилося на 9,6%, плодів, ягід та винограду – на 9,3%, риби – на 7,6%. При цьому внаслідок збільшення споживчих цін на 24,9% [1], все більшу частину доходів населення України витрачає на придбання продуктів харчування.

Отже, досягнення дійсної продовольчої безпеки можливо за умов суттєвого покращення результатів діяльності аграрного сектора економіки, особливо тваринництва. Проте фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств свідчать про недостатню рентабельність виробництва продукції, як рослинництва, так і особливо тваринництва, суттєві коливання рівня рентабельності за роками, велику кількість збиткових підприємств. Особливо загрозлива ситуація у тваринництві, де додатні значення рентабельності спостерігаються тільки у виробництві молока, яєць та свинини на м'ясо (таблиця 2). У цілому, у 2014 році рівень рентабельності продукції тваринництва у 2 рази менше, ніж у рослинництві.

Нестача власних фінансових ресурсів у сільськогосподарських виробників викликає необхідність посилення державної підтримки аграрного виробництва, яка базується на реалізації:

– грошово-кредитної політики: пільгове та пріоритетне кредитування, часткова компенсація процентних ставок;

– податкової політики: визначення основних видів податків, податкових ставок, пільг, дифе-

Таблиця 1
Споживання основних продуктів харчування населенням України (на особу на рік, кг)

Найменування	Раціональні норми споживання	Фактичне споживання продуктів харчування за роками						Індикатор достатності споживання, 2014 р.
		2000	2005	2010	2012	2013	2014	
М'ясо та м'ясопродукти	80	32,8	39,1	52,0	54,4	56,1	54,1	0,68
Молоко та молочні продукти	380	199,1	225,6	206,0	214,9	220,9	222,8	0,59
Яйця, шт.	290	166	238	290	307	309	310	1,07
Хліб та хлібопродукти	101	124,9	123,5	111,0	109,4	108,4	108,5	1,08
Картопля	124	135,4	135,6	96,0	140,2	135,4	141,0	1,14
Овочі та баштанні	161	101,7	120,2	105,0	163,4	163,3	163,2	1,01
Плоди, ягоди, виноград	90	29,3	37,1	68,0	53,3	56,3	52,3	0,58
Риба, рибні продукти	20	8,4	14,4	12,0	13,6	14,6	11,1	0,56
Цукор	38	36,8	38,1	32,0	37,6	37,1	36,3	0,96
Олія	13	9,4	13,5	14,6	13,0	13,3	13,1	1,01

Джерело: [11; 12], власні розрахунки

Таблиця 2

Фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств

Показник	1990	2000	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014
Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції	42,6	-1,0	6,8	15,6	13,8	27,0	20,5	11,2	25,8
Рівень рентабельності продукції рослинництва	98,3	30,8	7,9	32,7	16,9	32,3	22,3	11,1	29,2
Рівень рентабельності продукції тваринництва	22,2	-33,8	5,0	-13,4	5,5	13,0	14,3	11,3	13,4
у тому числі:									
велика рогата худоба на м'ясо	20,6	-42,3	-25,0	-41,0	-32,9	-24,8	-29,5	-43,3	-35,9
свині на м'ясо	20,7	-44,3	14,9	-27,6	12,1	-3,7	2,0	0,2	5,6
птиця на м'ясо	17,0	-32,2	24,9	-19,0	-22,5	-16,8	-7,2	-10,0	-15,4
молоко	32,2	-6,0	12,2	13,8	1,4	18,5	2,3	13,6	11
яйця	27,3	10,6	23,5	9,1	13,1	38,8	52,6	47,6	58,8
Кількість збиткових підприємств, %	-	37,7	34,2	32,5	39,9	17,0	21,7	20,1	15,2

Складено за даними [13; 14]

ренціяція в оподаткуванні виробництва окремих видів продукції;

– бюджетної політики: дотації із бюджету, державне замовлення на окремі види продукції, державні закупівлі.

Особливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки відіграють бюджетні важелі, які діють за двома напрямками: надання субсидій і дотацій сільськогосподарським виробникам та цільове бюджетне фінансування програм розвитку агропромислового комплексу. Найбільш поширеними за останні роки інструментами бюджетної політики щодо аграрного сектору економіки є виробничі дотації у тваринництві та рослинництві, компенсація частини інвестицій на будівництво ферм і тепличних комплексів, закупівля обладнання для АПК на основі фінансового лізингу, податкові пільги, мінімальні ціни, експортні та імпорتنі мита, регулювання цін на пальне та мінеральні добрива, фінансування соціальної інфраструктури сільської місцевості

Частковому розв'язанню проблем фінансової стабільності та стимулювання інвестиційної активності у тваринництві сприятиме прийняття рішення про зняття обмежень щодо потужностей тваринницьких ферм і комплексів, які можуть розраховувати на часткову компенсацію вартості будівництва та реконструкції. Раніше передбачалася компенсація для комплексів із кількістю великої рогатої худоби не менше 500 голів, свиней – не менше 1200 голів, птиці – не менше 1 млн голів. Законом [15] встановлюється, що сільськогосподарським товаровиробникам відшкодовується до 50% вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів для великої рогатої худоби, свиней та птиці незалежно від кількості поголів'я. В перелік об'єктів також включені доїльні зали та м'ясопереробні підприємства, утворені на кооперативних засадах. Але для реалізації вимог цього закону необхідно передбачити відповідні кошти у державному бюджеті.

Сталому розвитку сільськогосподарського виробництва та забезпеченню продовольчої безпеки країни сприятиме подальший розвиток банківського кредитування АПК. Однак в умовах соціально-економічної кризи та гострої нестачі фінансових ресурсів відбувається погіршення умов кредитування аграрного сектору економіки. У 2014 році сільськогосподарські підприємства України залучили на 32% менше кредитних коштів порівняно з 2013 роком, на 28% зменшилась кількість підприємств, які отримали позики. Середня ставка кредитування в національній валюті для сільськогосподарських підприємств зросла на 1,5% і становила 21,5%. Найбільше скоротились обсяги кредитування терміном 1-5 років та понад 5 років – на 34% та 65% відповідно [16]. У 2015 р. 1976 підприємств агропромислового комплексу залучили кредити загальною обсягом 14,2 млрд. грн., що у 1,3 рази більше, ніж у 2014 р., однак серед них довгострокові кредити складають тільки 1,6 млрд. грн., процентні ставки, під які залучаються кредити у 2015 році складають у національній валюті 14,4-33% та в іноземній валюті 10-19,1% річних [17]. Отже, посилення продовольчої безпеки країни неможливе без активізації банківського кредитування, особливо довгострокового, забезпечення доступу

до кредитних ресурсів малих та середніх виробників, зниження процентних ставок, зменшення співвідношення суми кредитів до вартості їх забезпечення. Доцільно, перш за все, передбачити покращення умов кредитування виробників продукції тваринництва, оскільки механізм аграрних розписок діє тільки для виробників продукції рослинництва та надає їм можливість отримання кредитних ресурсів під заставу майбутнього врожаю. За цих умов держава має спрямувати компенсацію процентних ставок у першу чергу для позичальників, які працюють у тваринництві.

Суттєве погіршення фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників, недостатній рівень рентабельності виробництва, особливо у тваринництві, посилює значущість зваженої податкової політики щодо аграрного сектору економіки. До 2016 року сільське господарство України мало певні податкові пільги, перш за все, спеціальний режим оподаткування ПДВ. Спеціальний режим сплати цього податку передбачав, що сума ПДВ, нарахована сільськогосподарським підприємством на вартість поставлених ним сільськогосподарських товарів і послуг, не підлягала сплаті до бюджету та повністю залишалася в його розпорядженні. Згідно зі змінами, внесеними у Податковий кодекс [18], з 2016 року сума податку на додану вартість розподіляється між виробником та державою у певній пропорції в залежності від виду виробленої продукції. Вважаємо, що вилучення у державний бюджет 20% ПДВ для виробників продукції тваринництва та 50% для виробників свинини є недоцільним в умовах гострої нестачі фінансових ресурсів. Тому необхідно відновити попередній порядок сплати ПДВ у тваринництві, за якого виробникам повністю залишалася сума цього податку.

Висновки і пропозиції. Незважаючи на суттєві досягнення аграрного сектору економіки України, стан продовольчої безпеки за певними показниками є незадовільним. Перш за все це стосується якості споживання. Спостерігається суттєва диспропорційність у споживанні окремих продовольчих товарів та невідповідність раціональним нормам споживання продукції тваринництва. Індикатор достатності споживання за цими видами продовольства майже у два рази менше оптимального. Стимулювання розвитку аграрного сектору економіки, особливо тваринництва, потребує значних фінансових ресурсів для модернізації виробництва і підвищення його конкурентноздатності.

Основними важелями фінансово-кредитного стимулювання сільськогосподарського виробництва мають стати:

– активізація банківського кредитування, особливо довгострокового, забезпечення доступу до кредитних ресурсів малих та середніх виробників, зниження процентних ставок, зменшення співвідношення суми кредитів до вартості їх забезпечення;

– покращення умов кредитування виробників продукції тваринництва за рахунок першочергової компенсації процентних ставок для позичальників, які працюють у тваринництві;

– відновлення спеціального режиму сплати податку на додану вартість у тваринництві, за якого виробникам повністю залишалася сума цього податку.

Список літератури:

1. Соціально-економічний розвиток України за 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
2. Гойчук О. І. Продовольча безпека. Монографія / О. І. Гойчук. – Житомир: Полісся, 2004. – 348 с.
3. Національна доктрина продовольчої безпеки України (проект) / П. Т. Саблук, Г. М. Калетнік, С. М. Кваша, В. І. Власов, М. А. Лисак // Економіка АПК, 2011. – № 8. – С. 3-11.
4. Методичні підходи щодо оцінки продовольчої безпеки країни / В. І. Власов, В. П. Саблук, М. А. Лисак // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 43-45.
5. Калетнік Г. М. Соціально-економічне становище населення та його вплив на формування продовольчої безпеки / Г. М. Калетнік, Г. О. Пчелянська // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 36-39.
6. Пасхавер Б. Й. Сучасний стан продовольчої безпеки / Б. Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С. 5-12.
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV (Редакція станом на 07.08.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/964-15
8. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>
9. Україна займає 52-е місце в Глобальному індексі продовольчої безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrseeds.org.ua/ukraina-zaimae-52-e-mistse-v-globalnomu-indeksi-prodovolchoi-bezpeki>
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» № 1379 від 05.12.2007 р. (Редакція від 21.10.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF>
11. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
12. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/Documents/Download?id
13. Статистичний щорічник України за 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ecopravo.org.ua/stat/yearbook_2010_ua.pdf
14. Статистичний щорічник України за 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ecopravo.org.ua/stat/yearbook_2014_ua.pdf
15. Закон України від 13.01.2015 № 87-VIII «Про внесення зміни до статті 17-2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/87-19
16. Обсяги кредитування агросектору знизились на 32% [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eravda.com.ua/news/2015/02/12/527916/>
17. Стан кредитування АПК у 2015 році% [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/17529>
18. Закон України від 24.12.2015 № 909-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/909-19>

Карпова І.В.

Харьковский учебно-научный институт
Университета банковского дела

ФИНАНСОВО-КРЕДИТНЫЕ РЫЧАГИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье исследовано современное состояние продовольственной безопасности Украины по индексу достаточности потребления отдельных продуктов. Проанализированы финансовые результаты деятельности сельскохозяйственных предприятий. Определено влияние льготного кредитования и налогообложения на развитие аграрного сектора экономики Украины. Обоснованы основные направления повышения уровня продовольственной безопасности на основе совершенствования финансово-кредитного механизма стимулирования АПК.

Ключевые слова: аграрный сектор экономики, продовольственная безопасность, бюджетная поддержка, льготное кредитование, рентабельность, налоги, налог на добавленную стоимость.

Карпова І.В.

Kharkiv Educationally-Scientific Institute
of University of Banking

FINANCIAL AND CREDIT LEVERAGES OF UKRAINE'S FOOD SECURITY PROVISION

Summary

The current state of food security of Ukraine is studied in the article according to the index of sufficiency of certain products consumption. The financial performance of agricultural enterprises is analyzed. The influence of concessional lending and tax reliefs on the development of the agricultural sector of Ukraine is determined. The basic directions of increasing food security level through improving financial and credit mechanism of agricultural sector stimulation are substantiated.

Keywords: agricultural industry, food security, budget support, concessional lending, profitability, taxes, VAT (Value added tax).